

YASHRIN IQTISODIYOTNI DAVLAT BYUDJETIGA ZARARI UNI BARTARAF ETISH MASALALARI

Farg'ona soliq texnikumi 1-23 guruh o'quvchisi

Asraqulova Dinara

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi yashirin iqtisodiyot tushunchasi uni mamlakatimizda tutgan o'рни va ahamiyati uning oqibatlari haqida fikr yuritilgan. Bundan tashqari xorijiy mamlakatlar tajribasi ham o'rganilgan.

Kalit so'zlar; xufiyona iqtisodiyot, jinoiy faoliyat, lobbizm, aylanma mablag'lar, ofshor zonalar

Yashirin iqtisodiyot oshkora payqab bo'lmaydigan tovarlar va xizmatlarni ishlab chiqarish, taqsimlash, ayirboshlash, iste'mol jarayonlari – iqtisodiy munosabatlar bo'lib, uning negizida ayrim kishilar yoki kishilar guruhi manfaatlarini yaratadi. Yashirin iqtisodiyot dunyoning deyarli hamma mamlakatlarida mavjud. Xufiyona iqtisodiyot – ishtirokchilar tomonidan oshkora olib borilmaydigan, davlat va jamiyat tomonidan nazorat qilinmaydigan, soliqlar to'lanmaydigan, rasmiy davlat statistikasida qayd etilmaydigan iqtisodiy jarayonlar, iqtisodiy faoliyat turlaridir. Yashirin iqtisodiyot – murakkab ko'p bosqichli hodisa bo'lib, uning turli xil shakl va turlari bor:

1. Jinoiy iqtisodiy faoliyat. Bu mutlaqo man qilingan, qonun yo'li bilan ta'qib etiladigan ishlar bilan shug'ullanish, ya'ni narkobiznes, qurol biznesi va hokazolar.

2. G'ayriqonuniy, g'ayriiqtisodiy usullar bilan daromadlarni qayta taqsimlab o'zlashtirib olish, ya'ni o'g'irlik, bosqinchilik, reket, poraxo'rlik.

3. Ikkilamchi iqtisodiyot – kishilarga zarar keltirmaydigan, ular uchun naf be-radigan, lekin rasman ruxsat etilmagan va davlat ro'yxatidan o'tmagan iqtisodiy faoliyat. Ularga yashirin tadbirkorlik, 1-2 va 5-10 kishi band bo'lgan

yashirin kichik korxonalar faoliyati kiradi. Yashirin tadbirkorlik xizmat ko'rsatish, qurilish, savdo, kiyim-kechak ishlab chiqarishda keng tarqalgan.

4. Rasman ruxsat etilgan faoliyat bilan birga qo'shimcha ravishda yashirin ishlab

chiqarishga qo'l urish, ochiq ishlaydigan korxonalarda qo'shimcha ravishda hisob-ga kirmagan mahsulot chiqarib, uni yashirin sotish.

5. Mansabni suiiste'mol qilish va korrupsiyaga asoslangan iqtisodiy xatti-hara-katlar. Bular jumlasiga davlat idoralaridagi poraxo'rlik, yashirin lobbizm, mansab-dan foydalanib subsidiyalar olishni kiritish mumkin.

6. Qalbakilashtirilgan iqtisodiy faoliyat – bu iqtisodiyot davlat sektoriga xos bo'lib, davlatni aldashga qaratiladi.

Buning eng yaqqol namunasi davlat sektori-dagi qo'shib yozishlar, qilinmagan ishlar uchun davlatdan haq olish va shu turdagi ishlardir. Yashirin iqtisodiyot miqyosi yashirin iqtisodiy aylanma, ya'ni ruxsat etilma-gan tovar va xizmatlarni yaratish va ularni sotish hajmi bilan belgilanadi. Ay-lanma xufiyona bo'lganidan uning aniq hisob-kitobi bo'lmaydi. Buning o'rni-ga uni taxminan baholash usuli qo'llaniladi. Ayrim hisob-kitoblarga ko'ra, o'tgan asr oxirlarida yer yuzidagi yashirin iqtisodiy aylanma 8 trln. dollarga yoki jahon yalpi mahsulotining 27,5% ga teng bo'lgan. Biroq yashirin iqtisodiyot miqyo-si turli mamlakatlarda farqlanadi. Yashirin iqtisodiyot eng rivojlangan mamla-katlarga Lotin Amerikasi va Afrika mamlakatlari kiradi.1999-yil Misr va Nigeri-yada yashirin iqtisodiyot yalpi ichki mahsulotning 70% ga teng bo'ldi. Yashirin iqtisodiyot hissasi eng kam bo'lgan mamlakat Osiyoda Yaponiya (1–2%), G'ar-biy Yevropada Shveysariya hisoblanadi. MDH mamlakatlarida yashirin iqtisodi-yot darajasi o'rtacha. Dunyoning rivojlangan mamlakatlarida, masalan, AQSH va Italiyada yashirin iqtisodiyotning yalpi ichki mahsulotdagi hissasi tegishlicha 6,4 va 11,4% ni tashkil etdi (1997). 21-asrga kelib iqtisodiyotning globallashuvi oqi-batida yashirin iqtisodiyot milliy doiradan chiqib, xalqaro darajaga ko'tarildi. Yas-hirin iqtisodiyot globallashuvi bu bir mamlakatdagi yashirin iqtisodiyot boshqa mamlakatga ko'chirilishida, nojo'ya biznes ishlari bilan shug'ullanuvchi xalqaro fir-

malarning paydo bo'lishida ko'rinadi. Bunga misol qilib xalqaro narkobiznesni, yashirin qurol savdosini, ishchi kuchining yashirin migratsiyasini uyushtirishni, offshor zonalar orqali g'ayriqonuniy yo'llar bilan topilgan pulni "halollob" olish kabilarni ko'rsatish mumkin. Bular xalqaro hamjamiyatga katta xatar tugdiradi. Pulni chet mamlakatga yashirin chiqarib "halollob" olishga qarshi kurash maqsadlarida xalqa-ro hamjamiyat maxsus tashkilot – Xalqaro moliyaviy harakatlar guruhini tashkil etgan. Yashirin iqtisodiyotni faqat salbiy taraflarini emas, aksincha uning jamiyatga keltiradigan foydalarini ham yaxshilab o'rganib chiqishimiz ustuvor vazifamizdir. Yashirin iqtisodiyot bilan shug'ullanuvchi shaxslarga quyidagi yo'llar bilan ularga imkon berib, o'z tadbirkorligini oshirishga amalga oshirishi mumkinligini ko'rib chiqamiz:

1. Yashirin iqtisodiyot bilan shug'ullanuvchi shaxslarga qanchadur muddat eva-ziga soliqlarni kamaytirish yoki soliqlardan ozod etish orqali, keyinchalik muddat tugaganidan keyin esa ulardan soliq olish. Hozirgi kunda yashirin iqtisodiyot ham xalqaro darajaga ko'tarilgan. Shu tufayli ularda ham aylanma daromad ko'paygan-ligini tahmin qilishimiz mumkin. Tahmin qilishimizga sabab esa ishtirokchilar tomo-nidan oshkora olib borilmasligi, davlat va jamiyat tomonidan nazorat qilinmasligi-dur. Aylanma daromad ko'p bo'lganligi sababli ular to'laydigan soliq ham shunga yarasha ko'p bo'ladi, agar ular o'z tadbirkorligini oshkora amalga oshirsa

2. Agar ular ishlab chiqargan mahsulot davlatga va insonlarga naf keltiradigan bo'lsa, ularga imtiyozlar va kreditlar berish orqali o'z tadbirkorligini yanada rivojlantirishi uchun yordam berib qo'llab-quvvatlash.

3. Ortiqcha hujjatbozlikni kamaytirish orqali.

4. Jarimalarni kamaytirish orqali. Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki yashirin iqtisodiyotni qisqartirish im-konsiz emas. Buning uchun puxta o'ylangan, bosqichma-bosqich amalga oshirila-digan puxta strategiya kerak. Bunday strategiyaga erishishda albatta birinchi nav-batda aholining iqtisodiy savodxonligini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Agar aholiga xufiyona iqtisodiyotning salbiy

asoratlari muntazam ravishda tushuntirib borilsa, bu orqali xufiyona iqtisodiyot ma'lum darajada bartaraf etishga erishilishi mumkin.

2030-yilga borib O'zbekistonda yashirin iqtisodiyot hajmini 2 barobarga qisqartirish rejalashtirilgan. Qo'mita 2025-yilda budjetga qo'shimcha 20 trln so'm mablag' jalb qilishni rejalashtirmoqda. Birinchi navbatda soxta tadbirkorlik holatlarini aniqlash hisobiga budjetga **3,5 trln so'm** mablag' undiriladi. Ikkinchi yo'nalish sifatida Mirzayev tovar va xizmatlar narxini manipulyatsiya qilish orqali soliq to'lashdan bo'yin tovlashning oldini olishni ta'kidladi, bu **1,5 trln so'm** tushumini ta'minlashi kerak. Shuningdek, alkogol va tamaki mahsulotlarini ishlab chiqarish va sotish jarayonlarini nazorat qilish bilan bog'liq chora-tadbirlar natijasida **1 trln so'm** undirilishi belgilangan. Bundan tashqari, "korxonabay" tizimi doirasida bojxona imtiyozlarini, shuningdek, boj, QQS, utilizatsiya yig'imlarini to'lashdan bosh tortish borasida narxlarni pasaytirish maqsadida bojxona deklaratsiyalarini o'rganish orqali **4,3 trln so'm** undiriladi.

2023-yilning sentabr oyida ekspertlar tomonidan yashirin iqtisodiyot hajmi \$32 mlrdga (YIMning qariyb 40%i) baxolandi. Asosiy tarkibiy qismlar uy-joy va transport vositalarining ikkilamchi bozori, qishloq xo'jaligi, norasmiy savdo va xizmat ko'rsatish sohasidir.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Nodira T., Rashid X. Problems of innovation management in the higher education system // Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – T. 3. – No. 11. – C. 155–164.
2. Abdusattarovich M.B. Calculating economic efficiency in the digital economy in Uzbekistan // Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – T. 3. – No. 10. – C. 1189–1194.
3. Khakimov O. Social goals of students in higher education // International Bulletin of Applied Science and Technology. – 2022. – T. 2. – No. 11. – C. 55–59.

4. Nosirovich A. N. The Methodology of Preparation of Students of Vocational Schools and Colleges for Technical Creative Activity // Psychology and education. – 2021. – T. 58. – No. 2. – C. 1470–1485.
5. Alimov N., Gulrukh F. Dependence of psychological maturity on the strength of family relationships // Eurasian Journal of Humanities and Social Sciences. – 2022. – T. 6. – C. 38-41.
6. Nosirovich A.N. The Methodology of Preparation of Students of Vocational Schools and Colleges for Technical Creative Activity // Psychology and education. – 2021. – T. 58. – No. 2. – C. 1470–1485.